

LA DEPURACIÓ DEL MAGISTERI A CASTELLÓ DURANT EL FRONT POPULAR (1936-1938)

Víctor Vilanova Candau

Seminari d'Història Local i Fonts Orals. UJI.

EL FRONT POPULAR, UNA ETAPA DE CANVIS REVOLUCIONARIS

Malgrat totes les iniciatives de renovació i de reforma educativa dutes a terme a Espanya des de ben avançat el segle XIX, és de justícia reconèixer que fou el Govern de la II República, amb Marcelino Domingo al front del Ministeri d'Instrucció Pública, qui s'atreví amb la més arriscada i difícil aventura, per la qual cosa són molts els autors que consideren aquest ambiciós projecte reformista com un dels més importants i capdavanters dels que s'han intentat dur a terme en el camp educatiu espanyol. L'ideari pedagògic proposat per la República recollia el pensament de la Institución Libre de Enseñanza sobre l'educació, renovat amb les aportacions de La Escuela Nueva Europea, amb noves innovacions metodològiques i d'organització escolar, difoses oficialment en la *Revista Pedagogía*, així com també els programes, manifestos i bases al voltant de l'educació i instrucció pública, elaborats pels socialistes i enriquits per altres estils o paradigmes culturals i educatius que assajaven nous camins de regeneració cultural. Alguns dels editorials i col·laboradors de la *Revista Pedagogía* desenvoluparen càrrecs i funcions dintre del nou règim republicà: Zulueta, Ballesteros, Fernando Sainz, Luzuriaga, Alvarez Santullano...¹

Amb la pujada al Govern, el Front Popular va plantejar un model d'educació popular i de masses, allunyat del model elitista que havia estat característic de l'educació espanyola durant el període de la Restauració. L'educació, considerada tradicionalment com un privilegi de la classe dominant, va ser destinada a la promoció del proletariat i dels camperols. Aquest concepte esdevenia dels sectors més progressistes del segle XIX ²

-
1. CAPITAN DÍAZ, Alfonso (1994): *Historia de la Educación en España*. Pedagogía Contemporánea, Tomo II, Dykinson, Madrid, p. 584.
 2. MONLEÓ PERIS, Rosa (1991) : En el seu article "La época del Sexenio Democrático" que forma part del llibre *La provincia de Castellón*, publicat per la Diputació de Castelló, ens dona a conèixer alguns aspectes interessants al voltant de l'educació al Sexenni, que suposen un clar precedent al projecte educatiu de la República. "El triunfo de la revolución de 1868 supuso que amplias capas de la sociedad española entraran a formar parte del escenario político al tener la posibilidad de votar y expresar su opinión sobre diferentes temas, dentro del amplio marco de libertades que otorgaba la Constitución de 1869. Desde los primeros meses del Sexenio las autoridades revolucionarias intentaron expandir la educación a las capas populares para que conocieran sus derechos de ciudadanos y se perfeccionaran en sus profesiones. El Ministerio de Fomento creó varias bibliotecas populares, mandando libros de lectura a Nules, Segorbe y Vinaroz. También desde la Diputación se autorizó el establecimiento de escuelas de adultos en prácticamente todos los partidos judiciales de la provincia." Op. cit. p. 264.

que ja varen tenir consciència de la importància de l'educació com a mitjà de control ideològic i també com a instrument per a conèixer un nou model d'organització social.³

Fou Marcelino Domingo, al front del Ministeri d'Instrucció Pública, qui va dinamitzar novament el programa educatiu projectat des del principi per la República, remarcant el precepte constitucional que es basava en el supòsit que l'educació i la cultura eren uns atributs indeclinables de l'Estat. Es va recuperar el ritme inicial de les construccions escolars, el control de l'ensenyament privat, l'impuls de l'Ensenyament Mitjà i Professional, la concentració de l'Ensenyament Universitari, el desenvolupament dels principis autonòmics de la Constitució, l'ideal d'aplicar els mitjans necessaris per a que la joventut obrera i els estudiants més capaços accediren a l'Ensenyament Mitjà i Superior.

L'inici de la guerra modificà tots aquests projectes, precipitant la presa de decisions accelerades que desvirtuarien els ideals inicials. L'educació pendria un caire nou, convertint-se en un instrument ideològic, passant d'ésser un model de reforma educativa a un model revolucionari. Com adverteix Capitán Díaz ... "Con la guerra las posturas se radicalizaron; la educación y la cultura se convirtieron en el mejor modo y en el medio más eficaz para implantar una ideología determinada y los valores sociales, políticos, económicos, morales.... de un modelo concreto de vida."⁴

La guerra no sols va fer irreconciliables les postures, sinó antagoniques, fins a l'extrem que la pervivència d'una exigia la mort de l'altra.⁵

El Front Popular, es proposà implantar un nou model d'escola altament innovador. El Govern presidit per Largo Caballero, format al setembre de 1936, anomenà Ministre d'Instrucció Pública a Jesús Hernández que inicià una nova reforma escolar per tal de transformar tots els graus de l'ensenyament. Tot hi mantenir un caràcter centralitzador, la mobilitat dels fronts de guerra i l'èxode constant a què es va veure sotmès el Govern de la República, van fer necessari traslladar certes responsabilitats als organismes administratius provincials i locals. Amb aquest motiu es va crear la Direcció Provincial d'Ensenyament Primari.

Un altre tret en el que hem de comptar era el seu caràcter d'ensenyament pluraliste, mitjançant el qual l'Estat no va monopolitzar totalment la seua orientació, essent en realitat l'orientador de les diferents iniciatives i acceptant la participació activa dels sindicats de l'ensenyament, entre els que varen destacar FETE-UGT i CNT. Aquest segon, en Catalunya va intervenir directament en l'organització del Consell de L'Escola Unificada, ja al juliol de 1936.⁶

3. MONLEÓ PERIS, Rosa. (1991): "La Educación como instrumento político en una situación revolucionaria democrática (1864-1873)", *Docència*, Universitat Jaume I, Castelló, p. 48.

4. CAPITAN DÍAZ, Alfonso (1994): Op. cit. p. 584.

5. FERNÁNDEZ SORIA, Juan Manuel (1984): *Educación y cultura en la Gerra Civil (1936-1939)*, NAU llibres, València, p. 13.

6. TUÑÓN DE LARA, Manuel (Dir.) (1981): *La crisis del Estado: Dictadura, República y Guerra (1923-1939)*, Historia de España, Tomo IX, Labor, Barcelona, p. 627.

El Ministeri d'Instrucció Pública, inicià una actuació encaminada a la reforma de l'Ensenyament Primari. El nou Pla dels Estudis Primaris seria la base per a iniciar tot un munt de reformes posteriors del sistema escolar, que establiria la connexió entre els diferents graus de l'ensenyament per tal de facilitar l'adquisició d'una sòlida cultura elemental per a tots els ciutadans i permetre als més aptes una formació científica d'acord amb la seva capacitat, independentment de la situació econòmica o social dels seus pares.

Al mes de febrer de 1937 es varen crear les Milícies de la Cultura, formades per mestres que voluntàriament s'adscrivien a les unitats militars, amb la finalitat de promoure l'alfabetització de la població adulta i combatents. Paral·lelament també es varen instaurar les Brigades volants de lluita contra l'analfabetisme en la rereguarda, destinades a promoure l'alfabetització a les zones rurals.

En l'Ensenyament Mitjà, es regulà l'accés als alumnes més capacitats i es va obligar als col·legis privats a sol·licitar una autorització per tal d'impartir aquest ensenyament. D'altra banda es va prohibir l'ensenyament lliure suprimint-se l'àrea de religió.

Mitjançant un Decret de 21 de novembre de 1936 es posà en pràctica una antiga aspiració dels partits republicans, la creació dels Instituts per a Obrers. El primer d'aquests Instituts es creà a València; després el varen seguir els de Madrid, Barcelona i Granollers. En aquests establiments s'impartiria un batxillerat adreçat als treballadors d'edat compresa entre els quinze i els trenta cinc anys, al que s'accediria després d'haver fet una prova d'aptitud. La matrícula, els llibres i la manutenció eren gratuïts. La duració d'aquests estudis era de dos anys, dividits cadascun en dos semestres.

La preparació de tècnics que aportaren els seus coneixements per millorar l'estructura de la futura economia i la necessitat d'una classe obrera qualificada, va fer que es fomentara i reactivara la formació professional, unificant en una entitat estatal denominada Polítècnic Obrer tots els Instituts de Formació Professional. També es va crear un centre d'educació especial per a minusvàlids.⁷

No hem d'oblidar l'activitat educadora desenvolupada per la C.N.T. que va difondre els Ateneus Llibertaris, inspirats en les escoles racionalistes fundades per Francisco Ferrer Guardia a primeries de segle. En la tardor de 1936 es formà la federació d'Ateneus Llibertaris de Madrid amb l'objecte de coordinar totes les activitats educatives. També es va crear el Consell Local de Cultura per a orientar i dirigir les escoles dels ateneus de barri. La seua primera realització va ser l'Institut Ferrer on s'impartiria el Batxillerat Confederal. La metodologia emprada era fidel a l'esperit de Ferrer.⁸

7. DE PUELLES BENÍTEZ, Manuel (1991): *Educación e ideología en la España Contemporánea*, Labor, Barcelona, p. 348.

8. DE PUELLES BENÍTEZ, Manuel (1991): Op. cit. p. 350.

Com abans ja hem dit, la guerra feu que l'educació, més que mai, passés a desenvolupar una funció primordialment ideològica i, per tant, els mestres haurien de convertir-se en transmissors d'aquesta lluita ideològica.

L'inici de la guerra desencadenà un procés que accentuà els continguts socials del règim. L'escola com agent socialitzador aconseguiria la seva plenitud al llarg dels anys del conflicte i malgrat la prioritat que tenia el vèncer als fronts de lluita, cap dels bàndols renunciarà a consolidar els seus principis doctrinals en les consciències dels individus, per a la qual cosa es varen fer servir dos mitjans fonamentals: una intensa propaganda política i una escola amb una fort component ideològic, que en el cas de la República seria una escola antifeixista, compromesa, bel·ligerant, i per tant, no neutral. L'escola passà a tenir un caràcter combatiu. Ja no hauria de defensar la neutralitat escolar, i paral·lelament no podria permetre la neutralitat dels mestres; la guerra exigia definir clarament unes posicions ideològiques inequívokes.⁹

I dintre de tot aquest procés, quin paper haurien de jugar els docents? la resposta és clara. El professorat hauria d'ésser un dels instruments principals per a poder desenvolupar totes aquestes reformes, especialment les de contingut ideològic, i per aconseguir-ho s'havien de dur a terme dos mesures fonamentals, la primera la depuració dels docents, amb l'objectiu de crear un col·lectiu fidel a la causa de la República; la segona consistiria en formar noves generacions de mestres addictes al règim que haurien d'actuar com a transmissors dels nous valors proposats per la República.

Des d'aquest punt de vista, podem assegurar que la depuració del magisteri va suposar una via imprescindible per tal de garantir que el Govern de la República pogués aconseguir molts dels objectius inicialment proposats en matèria educativa, especialment la transformació de l'antic entramat educatiu nacional, totalment mediatitzat per l'església, en un nou sistema bàsicament laic.

EL GOVERN DEL FRONT POPULAR I EL PROCÉS DE DEPURACIÓ DEL MAGISTERI DE CASTELLÓ AL LLARG DE LA GUERRA CIVIL

Seguint la teoria exposada per Juan Manuel Fernández Soria, al seu llibre *Educación y cultura en la Guerra Civil (1936-1939)*, sobre les característiques antifeixistes de l'educació en la Guerra Civil, el model educatiu de l'Espanya republicana es caracteritzava per ésser: laic, racional, polítècnic, social, solidari i internacionalista, unificat, popular i, en definitiva, antifeixista, no neutral i bel·ligerant.¹⁰ La nota més destacada sense lloc a dubtes era el caràcter partidista i bel·ligerant de la nova educació, adjectiu que no ha de sorprendre donat que estava desenvolupant-se una

9. MORENTE VALERO, Francisco (1997): *La escuela y el Estado Nuevo. La depuración del magisterio nacional (1936-1943)*, Ámbito, Valladolid, p. 81-82.

10. En contraposició el model educatiu de l'Espanya Franquista tenia com a principals característiques ésser clerical, restauracionista, amb introducció de devocions religioses, elitista, no neutral, bel·ligerant i amb un exacerbant control ideològic del professorat i del material imprès.

guerra en què es dilucidava, entre altres qüestions, una forma i una filosofia de vida.¹¹

Per a dur a terme aquests projectes es feia necessari la participació d'un professorat de total confiança que acomplira totes les directrius ideològiques assenyalades pel govern. El mestre havia de prendre partit i deixar un tant de banda les seues opinions i creences. L'Escola Normal havia de formar mestres antifeixistes amb l'objectiu de preparar els infants i els joves per a esdevenir els constructors del Nou Estat.¹²

Aquesta lluita antifeixista, juntament la por i desconfiança que hom tenia en temps de guerra davant les persones que havien mostrat simpatia per la causa feixista o per la religió catòlica, propiciaren que, amb urgència, el govern central prengué mesures dràstiques per tal de separar del servei actiu tots els funcionaris i, en aquest cas, els mestres, que no oferiren confiança.

L'inici de la guerra va suposar un esclat del frenesí revolucionari, a la vegada que s'accentuà la por de les persones que en altre temps s'havien mostrat partidàries dels partits de dretes o de l'església, a ésser represaliades. Aquesta situació va fer que alguns mestres decidiren amagar-se o fugir a altres llocs deixant les seues destinacions. Les mesures inicialment preses per a sancionar-los varen estar l'aplicació dels articles de la legislació vigent que feien referència a l'abandó del seu destí. Per una part es va aplicar l'article 171 de la *Llei Moyano*, llei d'Instrucció Pública que es remuntava al 9 de setembre de 1857 i que textualment deia:

"Los profesores que no se presentan a servir sus cargos en los términos que prescriban los Reglamentos, o permanezcan ausentes del punto de su residencia sin la debida autorización, se entenderá que renuncian a sus destinos; si alegaren no haberse presentado por justa causa, se formará expediente en los términos prescritos en el artículo anterior."¹³

En altres casos es va aplicar l'article 159 de l'*Estatut General del Magisteri* del 18 de maig de 1923, que també feia referència a l'abandó de destinació:

"En el caso de abandono de destino, el maestro quedará suspenso de sus haberes a partir del mismo día en que se ausentó y expiró el plazo posesorio o finalizó el de licencia.

Si en el término de un mes no se reintegrara a su Escuela o no pidiera la rehabilitación de su nombramiento será baja definitiva en el Magisterio oficial, cualquiera que sea la causa que alegue.

11. FERNÁNDEZ SORIA, Juan Manuel (1984): Op. cit. pp. 283-284.

12. FERNÁNDEZ SORIA, Juan Manuel (1984): Op. cit., p. 289.

13. Article 171 de la *Llei Moyano* de 9 de setembre de 1857

En caso de volver a su cargo dentro del plazo señalado, solicitando la apertura de expediente gubernativo, será nuevamente alta en nómina con el total de su haber desde la fecha de su ingreso en la Escuela."¹⁴

Als *Butlletins Oficials de la Província de Castelló* podem trobar alguns exemples d'aquesta situació. Al butlletí del 10 d'abril de 1937 apareix l'acord pres sobre l'expedient incoat a Salustiano Igual Macián, mestre de Traiguera a qui se li aplicà l'article 171 de la *Llei Moyano*. També al butlletí del 22 d'abril de 1937 es publicà un anunci de la Secció Administrativa d'Ensenyament Primari de Castelló on es reproduïa una Ordre ministerial amb el nom de 28 mestres de la província, donats de baixa com a conseqüència de l'article 159 de l'*Estatut General del Magisteri*.

Mentre es desenvolupava aquest procés administratiu, va tenir lloc un altre procés de major amplitud i de majors conseqüències, mitjançant el qual es procedia a fer una revisió general de fidelitat al Govern de tots els mestres en actiu de la província. El començament d'aquesta segona mesura administrativa partia del Decret del 21 de juliol de 1936 pel qual el Consell de Ministres, presidit per José Giral, a proposta del President de la República Manuel Azaña, decretà el cessament dels funcionaris de qualsevol administració que haguessen participat en la rebel·lió contra el Govern:

"Artículo 1º.- El Gobierno por Decreto acordado en Consejo de Ministros, dispondrá la cesantía de todos los empleados que hubieran tenido participación en el movimiento subversivo o fueran notoriamente enemigos del Régimen, cualquiera que sea el Cuerpo a que pertenezcan, la forma de su ingreso y la función que desempeñen, ya se trate de funcionarios del Estado o de empleados de Organismos o Empresas administradoras de Monopolios o servicios públicos."¹⁵

El 27 d'agost de 1936 el Governador Civil de Castelló, Juan Bonet, va rebre un Ofici del President de la Delegació de Govern del Front Popular, sol·licitant la relació del mestres que havien estat assenyalats pels alcaldes dels municipis com a desafectes al Règim. Al dia següent el Governador va remetre un llistat amb el nom de 51 mestres que exercien en 25 pobles de la província, als quals es proposava per al seu cessament.¹⁶ Una volta rebuda aquesta relació nominal a la Secció d'Educació del Front Popular de Castelló es van fer correccions elaborant una segona relació on es feia constar un total de 43 noms de mestres que exercien en 24 pobles.¹⁷

14. Article 129 de l'*Estatut General de Magisteri* del 18 de maig de 1923

15. *Gaceta de Madrid* 22-7-36, núm. 204, p. 770.

16. ARXIU HISTÒRIC NACIONAL DE SALAMANCA, SECCIÓ GUERRA CIVIL: Document lligall nº 53, Província de Castelló.

17. A.H.N.S.-S.G.C.: Document lligall nº 53, Província de Castelló.

També hem trobat un altre document on els mestres proposats per al seu cessament estan agrupats per districtes. En aquest cas apareixen 37 noms de mestres de 26 pobles que pertanyen a 7 districtes.¹⁸

El 24 de setembre de 1936 es va publicar a la *Gaceta* un Decret del Govern que disposava la introducció d'un nou canvi legislatiu i establia com a nova sanció la possibilitat de trasllat dels funcionaris docents a criteri del Ministre d'Instrucció Pública. La situació de guerra havia afavorit casos on l'aplicació del Decret del 21 de juliol suposava una sanció desmesurada a les faltes comeses per algun funcionari, fet que aconsellava l'establiment d'una sanció nova que consistiria amb el trasllat forçós del funcionari a un altre lloc per a continuar exercint el seu treball.¹⁹

Uns dies després, el 28 de setembre del mateix any, aparegué a la *Gaceta* un altre Decret del Govern de la República, amb l'aclariment i unificació de tots els aspectes fonamentals per a dur a terme la depuració dels funcionaris públics: "Hasta ahora los diferentes Ministerios y centros han ido realizando la depuración que se ha estimado más urgente, pero entiende el Gobierno que es preciso resolver a fondo el problema unificando la acción ... por ello, de acuerdo con el Consejo de Ministros y a propuesta de su Presidente vengo en decretar."²⁰

En l'article primer es destituïa a tots els funcionaris públics de qualsevol Ministeri o Centre on realitzaren el seu servei i de qualsevol situació administrativa en què es trobaren, a excepció dels qui pertanyen a Institucions i cossos armats.

L'article segon establia un termini d'un mes, a partir de la publicació del Decret, perquè tots els funcionaris que volgueren reintegrar-se al treball que abans realitzaven, ho sol·licitaren al Ministeri corresponent mitjançant una instància acompanyada d'un qüestionari elaborat per l'Administració Central de l'Estat. Se'ls recordava que la falsedat de les contestacions seria motiu de sanció.

L'article tercer especificava les mesures que podien prendre les autoritats, una volta revisades les instàncies i els informes rebuts de cada funcionari. Aquestes mesures podien ésser: declaració de reingrés al servei actiu; declaració de disponible governatiu; jubilació forçosa; separació definitiva del servei.

L'article quart establia que mentre no s'hagueren adoptat resolucions definitives, els funcionaris haurien de seguir desenvolupant el servei de forma interina. El Decret constava de 10 articles els quals feien l'aclariment d'altres aspectes que havia d'acomplir aquest procés de depuració del personal.

El 29 de setembre el Ministeri d'Instrucció Pública va dictar una Ordre, publicada en la *Gaceta de Madrid* del dia 30, amb el model de qüestionari

18. A.H.N.S.-S.G.C.: Document lligall n° 53, Província de Castelló.

19. *Gaceta de Madrid* 24-9-1936.

20. *Gaceta de Madrid* 28-9-1936, núm. 272.

que haurien d'omplir tots els funcionaris docents que volgueren sol·licitar el seu reingrés. Es feia especial menció al fet que no es podia presentar altre model de qüestionari i s'establia el termini de un mes - des de la publicació del Decret - per a poder presentar-lo. En cas de no fer-ho els seria retirat el pagament del sou.

El model d'instància que va elaborar el Ministeri per a complimentar tots el mestres era el següent:

AL MINISTERIO DE INSTRUCCIÓN PÚBLICA Y BELLAS ARTES

.....
(Nombre y apellidos)

de años de edad,.....

.....
(Empleos y cargos, debiendo expresarse todos los que desempeñe, de carácter oficial, aunque no dependan de este Ministerio)

.....

A los efectos del Decreto de 27 de septiembre de 1936,

SOLICITA ser readmitido en el empleo o cargo que desempeña, dependiente de este Ministerio, haciendo al dorso las alegaciones requeridas por dicho Decreto.

.....
(Lugar y fecha)

.....
(Firma)

Aquesta instància hauria d'anar acompanyada pel següent qüestionari, mitjançant el qual els interessats havien d'explicar la seua actuació política i social al llarg dels últims anys, així com també la seua participació activa de lluita front al feixisme.

.....		Provincia	
.....			de
(Apellidos)	(Cargo)		(Cargo)
.....	Dónde ejerció en los últimos		
(Nombre)	cinco años :	Desde cuándo :	
.....			
(Edad)			
Fecha de ingreso en el cuerpo.....			
Si ha desempeñado cargos políticos, cuáles y cuándo.....			
.....			
Partido político a que pertenece y desde cuándo			
.....			
Partido político a que pertenecía antes del 18 de julio de 1936:			
..... Partido político a que perteneció entre octubre			
de 1934 y febrero de 1936.....			
Organización sindical o profesional a que pertenece y desde cuándo:			
..... Si pertenece a otras			
organizaciones sociales, a cuáles y desde cuándo:			
.....			
Si ha estado sometido a expediente, cuándo y por qué:			
.....			
Si ayuda al Gobierno de la República a luchar contra el movimiento faccioso, y cómo:			
.....			
Qué pruebas o garantías puede aportar de su lealtad a la República:.....			
.....			
.....			
(Firma)			

NOTAS .- Acompañense certificaciones acreditativas de la Organización a que se diga pertenecer.- El interesado deberá unir a esta declaración hoja o relación sucinta de servicios y méritos profesionales.

La falsedad en las contestaciones será motivo de sanción, que puede llegar a la cesantía del declarante (Párrafo 2º, artículo 2º, Decreto de 27 de septiembre de 1936.)

La major part dels mestres varen remetre les seues sol·licituds dintre del termini previst, però al *Butlletí Oficial de la Província de Castelló* de data 4 d'abril de 1937 hem trobat una sorprenent Circular en la qual el Ministeri atent a les circumstàncies extraordinàries en què es trobava el país, circumstàncies que propiciaren la pèrdua de nombroses peticions de reingrés, establí el nou termini d'un mes, computable a partir de la publicació d'aquesta nova Ordre (4 d'abril de 1937) amb la finalitat que els funcionaris que depenien del Ministeri i que no havien regularitzat la seua situació, formularen la nova petició amb el model de qüestionari establert en la primera convocatòria.

Tampoc ens consta amb claredat l'entitat administrativa encarregada de la recollida i revisió d'aquests qüestionaris; però atenent a la nombrosa documentació que hem revisat, creiem que la major part dels informes van estar dirigits a la Junta Provincial del Front Popular. A més a més hem d'assenyalar que en la *Gaceta de la República* de data 16 de juny de 1937²¹ aparegué una Resolució del Ministeri d'Instrucció Pública on es rectificava una Ordre de 9 d'abril (*Gaceta* del 12) en la qual s'havia publicat un llistat de mestres de la província de Castelló que havien estat depurats i on es feia menció a una Comissió revisora de la depuració del Magisteri de la província de Castelló, nombrada en l'Ordre ministerial del 2 de maig de 1937. Al nostre entendre aquesta Comissió estaria formada per membres de la Junta Provincial del Front Popular; per uns altres de la Federación Española de Trabajadores de la Enseñanza (F.E.T.E.), segons podem deduir d'un document de data 20 de setembre de 1936, on la citada federació sol·licitava participar en assumptes relacionats amb l'ensenyament.²² També ens consta la participació de representants de la Federación Universitaria Escolar (F.U.E.), segons un document del 23 de setembre de 1936.²³

Estem ja en disposició d'exposar alguns aspectes del procés burocràtic de la depuració de mestres en la província de Castelló.²⁴

El 5 de setembre de 1936 l'Inspector en Cap d'Ensenyament Primari de Castelló va remetre un Ofici al President del Comitè Executiu del Front Popular de Castelló, acompanyat amb cinc folis mecanografiats on constava el nom de 252 mestres que havien manifestat la seua adhesió i recolzament al Règim de la República. Fent una revisió d'aquests 242 noms hem comprovat que alguns d'ells apareixeran posteriorment als llistats publicats a la *Gaceta de la República*, amb la sanció de baixa del servei actiu, cosa que demostra que molts havien procedit en previsió de la possible repressió que estava a punt de començar.

21. *Gaceta de la República* 16-6-1937, núm. 167, p. 1.229.

22. ARXIU HISTÒRIC NACIONAL DE SALAMANCA, SECCIÓ GUERRA CIVIL: Document lligall nº 53, Província de Castelló.

23. A.H.N. S - S.G.C. : Document lligall nº 53, Província de Castelló.

24. Per a més informació al voltant d'aquest tema, veure el Treball d'investigació presentat l'any 2000 per Vilanova Candau, Victor al Departament d'Història, Geografia i Art de la Universitat Jaume I de Castelló. Treball dirigit per la Dra. Rosa Monlleó Peris.

Els mestres varen realitzar la complimentació obligatòria dels models de qüestionaris elaborats pel Ministeri, però les dades presentades pels interessats eren clarament subjectives i per aquest fet els membres de l'administració educativa del Front Popular varen sol·licitar informes a les institucions públiques de la localitat on cada docent realitzava el seu treball.

La primera setmana de setembre nombroses entitats locals varen remetre al Front Popular de Castelló (Governació - Secció Personal - Ensenyament) els primers informes referits als mestres de les seues respectives demarcacions. El 16 de setembre de 1936, el Front Popular de Castelló va adreçar una circular a les localitats que no havien remés els informes, per tal que ho feren.

Els informes havien estat complimentats i remesos per diverses entitats d'esquerres de les localitats: Comitès Executius del Front Popular; Comitès Antifeixistes; Esquerra Republicana; Alcaldia Constitucional; CNT/AIT; UGT; Govern Civil etc., essent els models d'informes molt variats, segons el nivell de coneixements lingüístics i gramaticals dels Secretaris de les entitats locals que els varen elaborar. En alguns casos es feia un únic informe global on es citava i donava l'opinió de cada mestre/a de la localitat. En altres casos es varen fer informes individuals més detallats.²⁵

Els mestres que havien estat avaluats negativament per les autoritats locals, tractaven de defensar-se fent un escrit, adreçat al Comitè Executiu del Front Popular de Castelló, on aportaven dades per a demostrar la seua fidelitat a la causa republicana. En altres casos buscaven ésser avalats per alguna entitat o persona ben considerada dintre dels partits d'esquerres.

Tot aquest procés es va donar per finalitzat el 24 de setembre de 1937, amb una Ordre del Director General d'Ensenyament Primari en la qual s'assenyalava que: "...habiendo transcurrido ya el plazo más que suficiente para que los interesados pudieran acudir en recurso contra las mencionadas disposiciones de depuración. Es, por lo tanto, necesario cerrar definitivamente el referido plazo, y a este objeto este Ministerio ha acordado que, a partir de ocho días a contar del de la fecha de la presente Orden, no se admitan nuevos recursos contra las disposiciones dictadas para la depuración del Magisterio Nacional de la provincia de Castellón."²⁶

Analitzant de forma detallada la documentació procedent de les fonts que hem utilitzat, ens adonem que en alguns casos els informes es varen fer de forma molt subjectiva, atenent l'opinió d'un reduït nombre de persones de la localitat i que no sempre coincidia amb la de la resta de membres i entitats del municipi. Un bon exemple d'aquesta afirmació el trobem en el cas del procés seguit al mestre de Borriana Pedro Vernia Ros que aparegué publicat en la *Gaceta de la República* del 12 d'abril de 1936 amb la sanció

25. Nosaltres no disposem de tots els informes, però hem pogut revisar-ne una gran quantitat que considerem significativa per a poder analitzar amb fidelitat com es va dur a terme aquest procés.

26. *Gaceta de la República* 25-9-1937.

de separació del servei actiu i la pèrdua de tots els drets professionals. Després de l'aplicació de la sanció, es varen rebre altres informes contradictoris, la qual cosa obligà als responsables de la Delegació de Governació del Front Popular de Castelló a sol·licitar la convocatòria d'una reunió plenària de tots els mestres de la localitat, en l'alcaldia de Borriana, perquè donaren la seua opinió sobre el mestre sancionat. La sessió es dugué a terme el 14 de setembre de 1936, amb la presidència de l'Alcalde i l'assistència de 14 mestres (altres 13 varen excusar la seua presència per estar absents de la ciutat). Totes les opinions varen estar favorables i defensaren la bona conducta professional i l'acompliment de totes les disposicions administratives per part del mestre sancionat. Malgrat l'informe positiu de tots els seus companys remés per l'Alcalde, dos mesos després, la *Gaceta de la República* del 16 de juny publicà una Resolució on es modificaven algunes de les sancions de l'Ordre ministerial del 9 d'abril; en aquest cas es rectificava la sanció de Pedro Vernia en aplicar-li el trasllat forçós.

Un altre exemple semblant que ens mostra la complexitat d'aquest procés que feia necessari, en alguns casos, esbrinar la conducta dels mestres per diferents vessants per tal d'aplicar una sanció definitiva, l'hem trobat a Vila-real, on també s'havia dut a terme la depuració dels mestres amb el resultat d'una separació definitiva del servei actiu, dos jubilacions forçoses i sis casos de trasllat de localitat. El Delegat de Cultura del Consell Municipal i President del Consell de Protecció Escolar de Vila-real va remetre al Ministre d'Instrucció Pública un escrit amb el qual mostrava la seua disconformitat amb les sancions aplicades a tres mestres de la localitat, i demanava foren rectificades:

"Que en la relación de maestros aparecida en la *Gaceta* del 12 del pasado abril figuran maestros de esta ciudad Dolores Cheza Pla., jubilada y Eufemiano Olaria y José Benlloch Portolés, trasladados.

Por mi constante relación con estos maestros y por averiguaciones pertinentes, puedo afirmar, que en todas y en cada una de las agrupaciones sindicales y políticas no hay ni ha habido queja alguna con los referidos maestros, que cumplieron con entusiasmo las ordenes dictadas por sus superiores y todas sus actividades tuvieron siempre por norma el enaltecimiento de la escuela de la República.

Por todo lo cual me dirijo a V.E. para que se digne ordenar sea rectificada la orden de jubilación..... y las de traslado de los maestros..... por ser de Justicia."²⁷

27. Ofici del Delegat de cultura del Consell Municipal de Vila-real dirigit al Ministre d'Instrucció Pública en abril de 1937. Lligall Educació de Vila-real (1936-1937). Arxiu Històric Municipal de Vila-real.

En aquest cas va estar atesa aquesta sol·licitud i es van anul·lar les sancions aplicades.

UNA APROXIMACIÓ QUANTITATIVA A LA DEPURACIÓ DELS MESTRES DE CASTELLÓ, DUTA A TERME PEL FRONT POPULAR

L'1 d'abril de 1937 va aparèixer a la *Gaceta de la República* una Ordre ministerial de data 29 de març que disposava la baixa d'escalafó del magisteri de 28 mestres de la província de Castelló (14 homes i 14 dones), als qui aplicaven l'article 159 de l'*Estatut General del Magisteri*. Aquesta Ordre va ésser també publicada al *Butlletí Oficial de la Província de Castelló* del dia 22 d'abril de 1937.

Amb posterioritat publicaren tres noves Ordres ministerials on sancionaven mestres de la província de Castelló.

L'Ordre de 9 d'abril de 1937, publicada a la *Gaceta de la República* del 12 d'abril, signada pel Director General d'Ensenyament Primari, Wenceslao Rocés, disposava la sanció a 138 mestres de la província de Castelló.

Sanció	Homes	Dones	Total
Separació definitiva del servei actiu amb a pèrdua de tots els drets professionals.	11	9	20
Jubilació forçosa.	10	26	36
Trasllat.	40	42	82

Dos mesos després, el 16 de juny de 1937, es publicà a la *Gaceta de la República* una Resolució de data 10 de juny, on es feia la rectificació d'alguns casos del mestres sancionats en l'Ordre ministerial del 9 d'abril. Els resultats d'aquestes rectificacions varen ser els següents.

Ordre 9 d'abril de 1937	Resolució 16 de juny de 1937
Destitució amb pèrdua de tots els drets. 20	7 Trasllat. 1 Jubilació. 1 Immersió en el procés de la província de València. 11 Manteniment de la sanció de destitució amb pèrdua de tots els drets.
Jubilació forçosa 36	3 Trasllat. 1 Destitució. 24 Manteniment de la sanció de jubilació forçosa. 8 Anul·lació de la sanció.
Trasllat 82	4 Destitució. 2 Jubilació forçosa. 46 Manteniment de la sanció de trasllat. 30 Anul·lació de la sanció.

La *Gaceta de la República* del 21 del juliol de 1937 publicà dos noves llistes amb el nom d'altres mestres de la província amb les sancions següents.

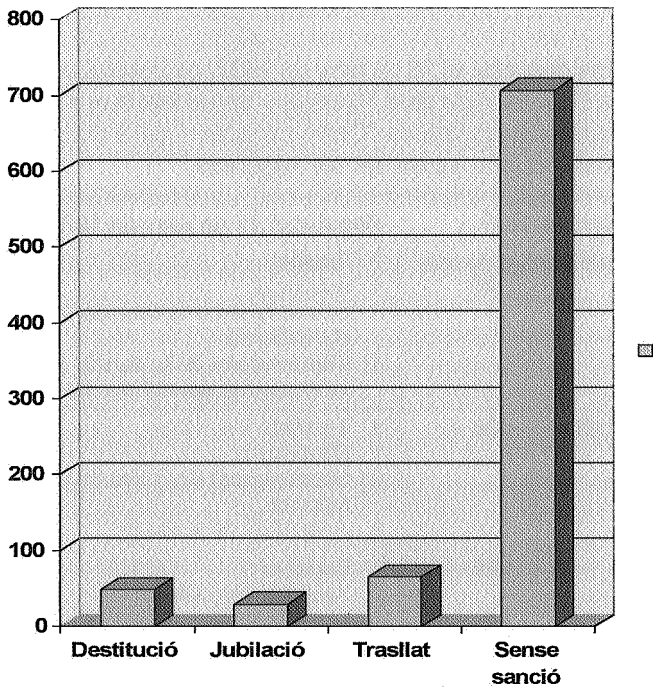
Sanció	Homes	Dones	Total
Destitució amb la pèrdua de tots els drets	1	3	4
Jubilació forçosa	1	1	2
Trasllat	2	8	10

Així doncs, una volta finalitzat el procés de depuració realitzat pel Front Popular, el nombre de mestres que varen sofrir algun tipus de sanció fou de 143.

TOTAL DE MESTRES SANCIONATS

Sancions	Homes	Dones	Total
Destitució amb pèrdua de tots els drets.	24	24	48
Jubilació	7	22	29
Trasllat	28	38	66
Total	59	84	143

GRÀFIC DE SANCIONS

Altres aspectes que hem de tenir en compte és la incidència que tingueren, en els resultats finals, els informes amb les propostes de depuració elaborats pels Comitès del Front Popular de les localitats al llarg dels mesos d'agost i de desembre de 1936. Després d'haver fet un repàs comparatiu dels noms dels mestres que havien estat proposats per a ésser sancionats amb els que finalment sofriren algun tipus de sanció, ens trobem que aproximadament un 50 % dels mestres proposats varen estar sancionats, mentre que en l'altre 50 % es desestimaren les propostes. Per altra banda sancionaren mestres que no constaven en les propostes inicials, cosa que dona a entendre la llarga durada a què estigué sotmès el procés, com a conseqüència dels nombrosos informes contradictoris emesos pels distints organismes polítics i sindicals i per la bona voluntat dels responsables del Govern.

Les dades que hem presentat, no ens donen una visió real de la dimensió del procés si no les comparem amb la xifra total de mestres existents a la província de Castelló durant el període en què varen tenir lloc aquests fets. Atenent a les dades facilitades per Consol Aguilar al seu llibre *Educació i societat a Castelló al llarg de la II República*, el nombre de mestres nacionals d'Ensenyament Primari de la província, segons les dades dels Anuaris Estadístics d'Espanya, eren les següents:

Anys	Mestres homes	Mestres dones	TOTAL
1932	396	394	790
1933	428	420	848

28

Podem observar que augmentà significativament el nombre de personal docent al llarg d'aquests anys, com a conseqüència de la notable sensibilització dels Governos de la República pels temes educatius, la qual cosa ens fa pensar que aquest interès continuaria també els anys 1934, 1935 i 1936, anys dels quals no tenim dades concretes però la xifra aproximada de mestres podria estar al voltant dels 850.

Considerant aquesta xifra com a referent per a l'obtenció dels resultats percentuals, podem obtenir-ne els següents:

	Mestres homes	Mestres dones
Total aproximat de mestres	425	425
Mestres Sancionats	59	84
Percentatge per sexes	13,88 %	19,76 %
Percentatge total	16,82 %	

28. AGUILAR RÓDENAS, CONSOL (1997): *Educació i societat a Castelló al llarg de la II República*. Col·lecció Universitària, Diputació de Castelló, Castelló, p.173.

Aquestes dades ens mostren que aproximadament 17 de cada 100 mestres de la província sofriren algun tipus de sanció, essent el col·lectiu de dones el que va estar més castigat, possiblement com a conseqüència de les seues creences religioses.

CONSEQÜÈNCIES D'UN ENSENYAMENT DE GUERRA

L'inici de la Guerra Civil determinà que l'educació es convertira més que mai en un instrument ideològic. Amb la rebel·lió d'una part de l'exèrcit, en la zona republicana es va donar el canvi d'una política altament innovadora i de reformes educatives a un altre concepte d'educació de caire revolucionari amb un fort component bel·licista i antifeixista. Tots els mestres haurien d'acomodar-se a unes noves funcions, amb el pas d'educadors del poble a cooperants d'una lluita amb un component ideològic. Era, per tant, indispensable que tots els docents en actiu foren fidels a la causa republicana. Mentre, un conjunt de circumstàncies féu que molts mestres abandonaren les seues destinacions degut a causes diverses com l'allistament a les milícies, la jubilació per edat, la mort natural, el trasllat forçós o la destitució i la pèrdua dels drets de docent. Malgrat el gran esforç realitzat pel Govern del Front Popular amb l'aplicació de nombroses solucions per tal de regularitzar la situació acadèmica, va ésser impossible aconseguir que les escoles tornaren a la normalitat.

Les conseqüències derivades de la guerra, es poden considerar d'efectes irreversibles per la transcendència tan negativa que suposaren envers el normal funcionament del sistema educatiu. Creiem, per tant, necessari fer un repàs d'algunes de les més significatives.

En primer lloc, es donà una acusada falta de personal docent qualificat degut a causes variades, com la fugida i desaparició de mestres que havien militat en partits de dretes, l'allistament obligat o voluntari de docents a l'exèrcit i a les milícies republicanes, la jubilació per edat, el trasllat forçós, la separació del servei actiu de nombrosos mestres depurats...etc. Aquesta mancança de personal docent es faria notar especialment a partir del febrer de 1937. Per solucionar-ho es prengueren diverses mesures com la utilització dels mestres amb títol que no estaven exercint, així com també la dels mestres "cursillistes"; la represa de les classes a les Escoles Normals de Magisteri amb cursos abreujats i finalment, com a últim recurs, el nomenament de persones no titulades per a realitzar tasques docents a les escoles. També es convocaren cursos abreujats i exàmens extraordinaris adreçats als alumnes de magisteri que tenien algunes assignatures pendents per a finalitzar la carrera.²⁹

29. Decreto del Ministerio de Instrucción Pública y Bellas Artes 21-11-1936. *Gaceta de la República* 23-11-1936. *Butlletí Oficial de la Província de Castelló* 1-12-1936
Ordre Ministerial 13-2-1937. *Gaceta de la República* 4-6-1937. *B.O.P.C.* 29-6-1937.
Orden 10-3-1937 del Director General de Primera Enseñanza. *B.O.P.C.* 30-3-1937.

Hem de reconèixer que aquestes mesures provocaren una clara davallada de la qualitat de l'ensenyament deguda a diferents factors, el principal va ésser el descens del nivell pedagògic del personal substituït que va realitzar les suplències. Altre factor fou degut a les puntuals reformes educatives en distints nivells educatius, acurtant en molts casos els períodes d'estudi. Finalment hem d'assenyalar que els exàmens extraordinaris per als estudiants amb assignatures pendents varen estar de pur tràmit.

Un altre aspecte que també incidí en la pèrdua de qualitat de l'ensenyament fou l'absentisme escolar dels alumnes, que augmentà a mesura que el front de guerra s'aproximava a les comarques de Castelló. Per una banda es donà una falta de confiança dels pares amb alguns mestres substituïts, generalment joves batxillers amb poca formació pedagògica. Però el motiu més determinant va estar la inseguretat de la població civil després que les principals ciutats de la Plana sofriren les accions de bombardeig de l'aviació franquista. Un bon exemple d'aquesta situació el trobem a les Actes Municipals de l'Ajuntament de Castelló, on l'acta de la sessió del 21 de desembre de 1937 fa una clara al·lusió a aquest fet:

"El Consejero Teigeiro dice que la Comisión de Cultura, en cumplimiento de sus obligaciones inexcusables, giró días pasados una visita a las Escuelas de la capital, sacando la convicción de que la falta de asistencia de los niños a las mismas es debido a la falta de protección ante los probables raids de la aviación faccionista, y por ello la Comisión ha creído conveniente se interese a la Junta de Defensa Pasiva la construcción de pequeños refugios en las distintas Escuelas, aunque con capacidad suficiente para cobijar a la población escolar."³⁰

Orden 17-3-1937 del Director General de Primera Enseñanza. *Gaceta de la República* 20-3-1937.

B.O.P.C. 6-4-1937.

Circular 18-3-1937 del Cap de la Inspecció de Castelló. B.O.P.C. 20-3-1937.

Orden 1-5-1937 del Subsecretario del Ministerio de Instrucción Pública. B.O.P.C. 25-5-1937.

Ordre Ministerial 8-5-1937. *Gaceta de la República* 17-5-1937. B.O.P.C. 5-6-1937.

Decreto 28-6-1937 del Ministerio de Instrucción Pública y Bellas Artes. *Gaceta de la República* 29-6-1937. B.O.P.C. 15-7-1937.

Bases per a concurs de mestres, aprovades el 18-9-1937. *Gaceta de la República* 27-9-1937.

Instrucciones del Director General de Primera Enseñanza a los Señores Directores de las Escuelas Normales de Magisterio Primario de 2-6-1937. *Gaceta de la República* 15-2-1937. B.O.P.C. 8-3-1937.

Orden 15-2-1938 del Ministerio de Instrucción Pública y Bellas Artes. *Gaceta de la República* 15-2-1938. B.O.P.C. 8-3-1938.

Orden 15-9-1937 del Subsecretario del Ministerio de Instrucción Pública. B.O.P.C. 26-10-1937.

Orden 11-2-1938 del Subsecretario del Ministerio de Instrucción Pública. B.O.P.C. 5-3-1938.

Orden 10-3-1938 del Subsecretario del Ministerio de Instrucción Pública. *Gaceta de la República* 14-3-1938. B.O.P.C. 12-4-1938.

30. *Llibre d'actes de sessions del Excel. Ajuntament de Castelló*. Acta del 21 de desembre de 1937, pp. 309 - 310, Arxiu Municipal de Castelló.

Per altra banda la situació de guerra també ocasionà un accentuat desconcert i una descoordinació administrativa en matèria d'educació. El desenvolupament de l'activitat acadèmica dels centres educatius sofrí una clara desorientació fins l'extrem que les autoritats educatives no disposaven de la informació suficient per a fer un control adequat del que ocorria a les escoles de la província. Per aquest motiu, el Director Provincial va remetre, el 27 d'agost de 1937, una Circular als Presidents dels Consells locals d'Ensenyament Primari, amb els següents termes:

"Remitan a la mayor brevedad a esta Dirección Provincial una relación de las Escuelas Nacionales de su jurisdicción en la que se haga constar la asistencia media anual, el nombre o número con que a cada Escuela se la designa y la calle o plaza donde estan situadas, ya que los cambios de nombre de los grupos y calles dificultan el cumplimiento del servicio exigido por la superioridad..... Los Consejos locales velando por la enseñanza, deberán darme cuenta inmediata de cuantos abandonos de servicio o ausencias realicen los encargados de las Escuelas."³¹

Tampoc hem d'oblidar que les activitats docents desenvolupades al llarg d'aquests mesos de conflicte havien de subordinar-se a les necessitats de guerra. Aquesta situació va fer que el personal de tots els nivells educatius estigués obligat a transmetre un ensenyament que es podria qualificar com "ensenyament de guerra". Nombroses Ordres i Circulars de les autoritats educatives incidien en ressaltar aquesta situació excepcional: "Se recomienda a todos los estamentos educativos..... que toda la labor escolar tenga como eje fundamental las incidencias de la lucha del pueblo español contra el fascismo".³²

També hem de fer menció de les greus dificultats econòmiques que el Ministeri d'Instrucció Pública suportà com a conseqüència de la destinació de gran part dels recursos econòmics a les activitats de guerra. Aquesta falta de recursos condicionà la possibilitat de poder dur a terme les nombroses reformes educatives projectades pel Ministeri d'Instrucció Pública, així com també atendre a les necessitats d'infraestructura, de material educatiu i de personal docent.

Donarem com a mostra dos exemples molt il·lustratius. En primer lloc, reproduïrem part d'un escrit del Delegat de Cultura del Consell Municipal de Vila-real, adreçat al Ministre d'Instrucció Pública, on assenyalava de forma angoixant les dificultats econòmiques en què es trobaven la major part dels municipis castellonencs:

31. *Butlletí Oficial de la Província de Castelló* 28-8-1937

32. Circular de 15 de març de 1937 de l'Inspector en Cap d'Ensenyament Primari de Castelló. *B.O.P.C.* 20-3-1937.

".....Aparte de cuando queda expuesto, la creación de nuevas escuelas que inserta la Gaceta del día doce de abril último, implica la dotación de material docente adecuado, y con verdadero sentimiento expongo a V.E. la imposibilidad material del Consejo Municipal de atender a ello, así como a la adquisición de libros gratuitos para los niños, que solicitaba el profesorado local, por ser sus padres proletarios.

Ante todo lo expuesto me permito elevar mi súplica a V.E. acudiendo a sus altos sentimientos patrióticos en beneficio de la cultura, a fin de que se digne atender económicamente las necesidades de esta ciudad, en materia de enseñanza, base primordial para crear una generación fuerte y libre."³³

Creiem que de la mateixa manera que l'Ajuntament de Vila-real no comptava amb els recursos necessaris per afrontar aquestes despeses, tampoc el Ministeri disposava d'un pressupost suficient per a atendre totes les sol·licituds dels municipis.

El segon exemple el trobem en l'aplicació, per part dels municipis, d'una Ordre ministerial de data 9 de setembre de 1937, mitjançant la qual es pretenia regular el projecte de coeducació a les escoles d'Ensenyament Primari.³⁴ Per a poder aplicar-la, havien d'efectuar-se unes mínimes reformes al servei de les escoles. Però molts pobles no varen poder realitzar aquestes obres, per la qual cosa el Director Provincial d'Ensenyament Primari de Castelló, amb data 25 de setembre de 1937, va remetre una Circular als Alcaldes Presidents dels Consells Municipals, on recordava l'obligatorietat del compliment de l'Ordre ministerial i assenyalava de forma taxativa: "No se nos salga al paso con el argumento de que algunos Municipios carecen de medios pecuniarios para acometer la empresa. Este problema tiene soluciones fáciles, cuando queda planteado dentro de términos juiciosos y se pone buena voluntad en su resolución inmediata".³⁵

CONCLUSIONS

Des del segle XIX els mestres varen estar els vertaders artífex i transmissors de la ideologia lliberal i democràtica, per la qual cosa, no va estranyar que el programa educatiu de la II República tingués entre els seus principals fonaments la consideració del mestre com a *sacerdote de la libertad* a qui s'assignaria la tasca de transmetre els continguts ètics que, procedents de la revolució humanística, haurien de substituir el vell entramat dels valors conservadors i catòlics. Per aconseguir aquest objectiu era

33. Lligall Educació de Vila-real, anys 1936-1938. Instància amb data 15 de maig de 1937, remesa al Ministre d'Instrucció Pública pel Consell Municipal de Cultura de Vila-real. Arxiu Històric Municipal de Vila-real.

34. *Gaceta de la República* de 13-9-1937. B.O.P.C. 5-10-1937.

35. B.O.P.C. 2-10-1937.

necessari encetar dos projectes bàsics: la formació d'un nou professorat amb una base estructurada des de la Universitat i la separació del servei actiu dels docents que no s'identificaren amb l'ideari programàtic de la República.

Com tants altres projectes de la República, la posada en pràctica d'aquests plans resultà molt complicada, malgrat que alguns col·lectius varen animar i recolzar el Govern republicà perquè es decidira dur-los a terme. Aquest és el cas de l'Associació General de Mestres que el 20 d'abril de 1931 publicà a l'*Heraldo de Castelló* una nota on oferia els seus serveis al Govern per a iniciar l'obra de reconstrucció i depuració:

"La Asociación General de Maestros, adherida a la Unión General de Trabajadores, se pone incondicionalmente al lado del Gobierno de la República para la obra de reconstrucción y depuración que inmediatamente ha de comenzar dentro del Ministerio de Instrucción Pública y especialmente en la Primera Enseñanza".

Segons Antoni Furió: "La revolució havia arribat precipitadament pels esdeveniments i sense que ningú, ni els partits ni els sindicats, l'hagués prevista o pensada. D'ací la seua improvisació, la seua espontaneïtat,... però també la seua manca de coordinació i d'organització i la discrepància entre els diversos partits sobre la precedència de la guerra o la revolució".³⁶

En aquest sentit, en el que fa referència a la purga del professorat, les autoritats de la República no van decidir-se a prendre mesures fins al començament de la guerra, quan, de forma precipitada, emprengueren un llarg procés de destitucions, de jubilacions i de trasllats de professors. Aquesta situació juntament la incorporació d'un considerable nombre de mestres a la milícia, féu que el projecte educatiu de la República esdevingués pràcticament irrealitzable i s'enfonsara en una greu crisi.

Finalitzarem aquest article recordant que la República considerava l'educació com un aspecte fonamental de desenvolupament de la societat, *El hombre se salva a traves de ella*, per la qual cosa havia d'ésser universal i generalitzada per a tot el conjunt de ciutadans de qualsevol procedència o estrat social. Però paradògicament, l'influx de la conspiració feixista i de la guerra féu que l'educació fora controlada i dirigida pel poder polític. La depuració del personal docent fou una clara mostra d'aquest control estricte, i una vegada més, els docents varen perdre un dels valors de major importància per al món de l'educació, és a dir, la independència i la llibertat de càtedra que són imprescindibles per aconseguir un procés educatiu de qualitat.

La guerra i les circumstàncies que l'envoltaven varen estar les conseqüències principals per les quals el Govern de la República no fou

36. FURIÓ, Antoni (1995): *Història del País Valencià*, Edicions Alfons el Magnànim, València, p. 599.

capaç de dur a terme el seu extraordinari projecte educatiu i, amb aquest, es va perdre l'oportunitat d'aconseguir un bon nombre d'objectius innovadors, com per exemple: la gratuïtat de l'ensenyament obligatori, el cos únic del professorat, la dignificació de l'ensenyament professional i tants d'altres que d'haver-se dut a la pràctica, haurien transformat el panorama educatiu als nostres pobles, així com també la societat i la cultura a les nostres terres.

BIBLIOGRAFIA

AGUILAR RÓDENAS, Consol (1997): *Educació i societat a Castelló al llarg de la II República*, Col·lecció Universitària - 30, Servei de Publicacions Diputació de Castelló, Castelló.

AGUILAR RÓDENAS, Consol (1985): *La educación en Castellón a través de la prensa (1868-1900)*, Col·lecció Universitària - 4, Servei de Publicacions Diputació de Castelló, Castelló.

ALBA TERCEDOR, Carlos (1975): *La educación en la II República; un intento de socialización política. Estudios sobre la II República Española*, Tecnos, Madrid.

ALTAVA RUBIO, Vicenta (1993): *Aportaciones al estudio de la Enseñanza Media en Castellón, 1846 - 1900*, Tesis Doctoral, inèdita, dirigida pel Dr. D. León Esteban Mateo, Universitat de València, Facultat de Filosofia i Ciències de l'Educació, Departament d'Educació Comparada e Historia de l'Educació, València.

AZNAR SOLER, Manuel (1985): *La política cultural al País Valencià (1927-1939)*, Institutió Alfons el Magnànim, València.

BADLEY, J.H. (1934): "La coeducación en la escuela", *Revista de Pedagogía*. núm.156, Any XIII, Desembre 89, pp. 529-533.

BALLESTEROS, Antonio (1936): "La nueva misión del maestro", *Revista de Pedagogía*, núm. 173, Any XV, Maig 1936, pp. 193-199.

BOYD, Carolyn P. (1998): "Història, ensenyament i identitat Nacional en l'Espanya del Segle XX", *L'AVENÇ Revista d'Història* (1998), núm. 225, pp. 47-51.

CACHO VIU, Vicente (1962): *La Institución Libre de Enseñanza. Orígenes y etapa Universitaria (1860-1881)*. Ediciones Rialp, Madrid.

CAPITÁN DÍAZ, Alfonso (1994): *Historia de la educación en España* Pedagogía Contemporánea, Tomo II, Dykinson, Madrid.

CRESPO REDONDO, Jesus (Coord.) (1987): *Purga de maestros en la Guerra Civil*, Ámbito, Valladolid.

CUENCA TORIBIO, José Manuel (1985): *Relaciones Iglesia Estado en la España contemporánea (1833-1985)*, Alhambra, Madrid.

DELGADO CRIADO, Buenaventura (Coord.) (1994): *Historia de la Educación en España y América - (Volumen 3) - La educación en la España contemporánea (1789 -1975)*, Ediciones S.M, Madrid.

DE PUELLES BENÍTEZ, Manuel (1991): *Educación e ideología en la España Contemporánea*, Labor. Barcelona.

ESTEBAN, León y VILLALMANZO, Jesus (1981): *Guía didáctica para el Estudiante en la investigación Histórico-Pedagógica valenciana. (Metodología y fuentes)*, NAU llibres, Valencia.

FERNÁNDEZ SORIA, Juan Manuel (1984): *Educación y Cultura en la Guerra Civil (España 1936-39)*, NAU llibres, Valencia.

FERNÁNDEZ SORIA, Juan Manuel (1984): "La educación en la España republicana durante la Guerra Civil (1936-1939)", *Bordón*, núm 252, març – abril (1984) pp. 245-270.

FURIÓ, Antoni (1995): *Història del País Valencià*, Edicions Alfons el Magnànim, València.

GARCÍA DELGADO, José Luís (1988): *La Segunda República: El Bienio Rectificador y el Frente Popular*, Siglo XXI.

GARCÍA NIETO, MARIA CARMEN (1986): *Guerra Civil española, 1936-1939*. Salvad, Aula Abierta, 98, Madrid.

GOMEZ MOLLEDA, Mª Dolores (1981): *Los Reformadores de la España Contemporánea*, C.S.I.C, Escuela de Historia Moderna, Madrid.

GONZÁLEZ RODRIGUEZ, Encarnación (1988): *Sociedad y educación en la España de Alfonso XIII*, Fundación Universitaria Española, Madrid.

LAZARO LORENTE, Luís M. (1992): *Las Escuelas Racionalistas en el País Valenciano (1.906 - 1.931)*, NAU llibres, Valencia.

LOZANO, CALUDIO (1994): *La educación en los siglos XIX y XX*, Síntesis, Madrid.

LUZURIAGA, L. (1963): *Historia de la Educación y de la Pedagogía*, Losada, Buenos Aires.

MANCEBO, M.F. y GIRONA A. (1983): *La Universidad de Valencia durante la Guerra Civil*, La F.U.E "Estudis d'Història Contemporània del País Valencià" núm. 4, València.

MEZQUITA BROCH, Francisco (1994): "L'Institut durant la Guerra Civil", Article del llibre *L'Institut Francisco Ribalta AAVV*, Diputació de Castelló, Castelló.

MILLÁN SÁNCHEZ, Fernando (1983): *La revolución laica de la Institución Libre de Enseñanza a la Escuela de la República*, Fernando Torres - Editor, Valencia.

MINISTERIO DE EDUCACIÓN Y CIENCIA (M.E.C.) (1991): *Historia de la Educación en España*, vol. IV: *La educación durante la República y la Guerra Civil (1931-1939)*, (estudi preliminar y selecció de texts a càrrec d' Antonio Molero Pintado), M.E.C, Madrid.

MOLERO PINTADO, Antonio (1977): *La reforma educativa de la Segunda República Española. Primer Bienio*, Ed. Santillana.

"La educación primaria durante la Segunda República española", *Bordon* 252 (1984), pp. 161-186.

"La Institución Libre de Enseñanza y sus relaciones con la política educativa de la Segunda República", *Revista de Educación* 243 (1976), pp. 82-89.

"La Segunda República española y la enseñanza. Primer Bienio", *Revista de Educación* 240 (1975), pp. 51-59.

MONLLEÓ PERIS, Rosa (1991): - "La educación como instrumento político en una Situación revolucionaria democrática (1864-1873)", Docència. Escola de Magisteri de Castelló, Universitat Jaume I, pp. 41-57.

"La época del Sexenio Democrático", *La provincia de Castellón*, Diputació de Castelló (1999), Castelló, pp. 263-267.

MORENTE VALERO, Francisco (1997): *La escuela y el Estado Nuevo. La depuración del Magisterio Nacional (1936-1943)*, Ámbito Ediciones, Valladolid.

RUÍZ RODRIGO, Cándido (1993): *Política y Educación en la II República* (Valencia 1931-1936), Universitat de Valencia (Dep. Educació Comparada i Història de l'Educació), València.

SAMANIEGO BONEU, Mercedes (1977): *Política educativa de la Segunda República durante el bienio azañista*, C.S.I.C - Escuela de Historia Moderna, Madrid.

TUÑÓN DE LARA, Manuel (Director) (1981): *La crisis del Estado: Dictadura, República, Guerra (1923-1939)*, Historia de España, Tomo IX, Labor, Barcelona.

TURIN, Yvonne (1967): *La educación y la escuela en España de 1874 a 1902. Liberalismo y tradición*, Aguilar, Madrid.

UCELAY - DACAL, Eric y TAVERA GARCÍA, Susanna: "Una revolución dentro de otra: la lógica insurreccional en la política española 1924 - 1934", *Ayer* (1994), núm. 13, pp. 85-147.

VAZQUES, Matilde: - "La reforma educativa en la zona republicana durante la guerra civil", *Revista de Educación*, núm. 240.

VILANOVA, Francesc (1997): "La Segona República i la Història de la Segona República". *L'Avenç, Revista d'Història* (1997), núm 219, p.p. 45-49.

VILANOVA CANDAU, Victor (2000): *Frente Popular, enseñanza de guerra y depuración del magisterio en Castellón (1936-1938)*. Treball d'investigació inèdit dirigit per la Dra. Rosa Monlleó Peris i presentat al Departament d'Història, Geografia i Art de la Universitat Jaume I de Castelló.